

نقد و بررسی

تکوین حقوق بشر

دکتر رضا اسلامی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی

دکتر شریعت باقری، دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

دکتر مهدی ذاکریان، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

دکتر کامران هاشمی، دانشکده وزارت خارجه

محمود منشی پوری، نیل انگلهارت و دیگران، تکوین حقوق بشر در عصر جهانی شدن، ترجمه، تدوین و دیباچه: مهدی ذاکریان، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فن آوری، ۱۳۸۷، ۵۸۰ صفحه.

دانشگاه امام صادق (ع) در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران خود نشان از توجه به موضوع حقوق بشر در جامعه آکادمیک کشور دارد. این کتاب که جایزه ترجمه برگزیده خانه

نقد کتاب تکوین حقوق بشر در عصر جهانی شدن از سوی شماری از استادان حقوق بین الملل دانشگاه تهران، شهید بهشتی، دانشکده وزارت خارجه و قضات و حقوق دانان، با همکاری

کتاب را دریافت کرد از جمله کتاب‌های میان رشته‌ای در موضوع مطالعات حقوق بشر است. در این نشست دکتر رضا اسلامی استاد دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی رییس جلسه، دکتر شریعت باقری استاد دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز و مدیر کل سابق امور بین‌الملل قوه قضائیه، دکتر کامران هاشمی عضو هیات علمی دانشکده روابط بین‌الملل و دکتر مهدی ذاکریان عضو هیات علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی واحد علوم و تحقیقات و مترجم کتاب حضور داشتند. چکیده‌ای از نقد انجام شده در این نشست ارائه می‌شود.

کتاب تکوین حقوق بشر در عصر جهانی شدن که در پاییز ۸۷ به چاپ رسید، از سوی خانه کتاب به عنوان کتاب برگزیده انتخاب و شایسته تقدیر اعلام شد.

دکتر اسلامی استاد دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی به عنوان رئیس جلسه با مقدمه‌ای کوتاه جلسه را آغاز کرده و از جناب دکتر ذاکریان مترجم

کتاب خواستند که به معرفی اجمالی کتاب بپردازند. دکتر ذاکریان ضمن توضیح درباره جایگاه مطالعات حقوق بشر در ادبیات آکادمیک کشور و ضرورت تقویت این ادبیات بر تولید و ترجمه متون حقوق بشری تاکید نمودند. حقوق بشر در ایران باید از صفحات کتاب فراتر رفته و در دستگاه‌های حقوقی و قضا و نیز دستگاه‌های سیاسی و امنیتی نهادینه و اجرایی بشوند. وی در ادامه به معرفی کتاب با توجه به همین نکته پرداخت و اینکه در عصر جهانی شدن چگونه حقوق بشر فلسفی می‌تواند در کشورهایی مانند چین، هنگ کنگ و ایران نهادینه شوند. و یا اینکه موضوعاتی مانند مالکیت معنوی، محیط زیست، حق پیشرفت، فمینیسم لیبرال و حقوق مدنی به منصفه عمل برسند. ایشان در جریان معرفی کتاب به نقاط مغفول مباحث نظری حقوق بشر در کشور از جمله فاصله میان مباحث نظری با مباحث کاربردی پرداختند و بیان داشتند که کتاب حاضر می‌تواند نقطه آغازی برای پر کردن شماری از غفلت‌ها و

شکاف‌ها در حوزه حقوق بشر باشد. بسیاری از مباحث کتاب از ادبیات مدرن حقوق بشر بهره می‌برد، مانند گونه‌های تازه از جهان‌شمولی حقوق بشر: جهان‌شمولی دوفاکتو، دوزور و جهان‌شمولی واقع‌گرا. همچنین مباحث مربوط به سازمان‌های مردم‌نهاد NGO و تفاوت آن‌ها با سازمان‌های حکومتی مردم‌نهاد GNGO، شرکت‌های فراملی، حقوق زنان و محیط زیست از جمله مباحث نو و بدیع این کتاب است. به باور مترجم و منتقد کتاب، بهره‌مندی این کتاب از مباحث نو و تازه حقوق بشر به دلیل بهره‌مندی نویسندگان از فرصت و فرآیند جهانی شدن است. اساساً تهیه کتاب به بهره‌مندی از روش پژوهش محوری باز می‌گردد و برگزاری سمینار و بحث و هماهنگی برای نگارش کتاب در محل یک هتل و مدیریت پروژه پژوهش محوری از سوی دانشگاه کلمبیا از نقاط قوت این کتاب محسوب می‌شود.

نکته دیگر اینکه ارتباطات آزاد و آسان از مواهب جهانی شدن است که

متوجه نگارش و تهیه کتاب نیز شده است. به علاوه کتاب ارتباط علمی و جامعی بین جهانی شدن و حقوق بشر ایجاد کرده است. دکتر ذاکریان تأکید داشتند که کتاب بسیار فلسفی و پیچیده نگاشته شده است. در ابتدا این پرسش برای مترجم پیش آمد که آیا ترجمه این کتاب مورد استفاده دانشجویان و جامعه دانشگاهی قرار خواهد گرفت یا نه؟ در نهایت و با هم‌فکری با همکاران اصلی برای ترجمه کتاب این گونه نتیجه‌گیری شد که در ادبیات حقوق بشر ایران، نیاز ضروری به پرداختن به مباحث مدرن نظری و فلسفی حقوق بشر وجود دارد. با این همه برای قابل فهم کردن این کتاب با اجازه نویسندگان کتاب، مباحث آن مورد باز نویسی قرار گرفت و به گونه‌ای نزدیک و قابل فهم با ادبیات و فرهنگ حقوق بشر در ایران ارائه گردید. به باور بسیاری از همکاران دانشگاهی، همین نکته بود که سبب ساز آن شد تا این کتاب به عنوان کتاب برگزیده خانه کتاب انتخاب شود. یکی دیگر از ابتکارات ترجمه کتاب این بود که با نگاه

نقادانه و همراه با چند جلسه ملاقات و گفت و گو با ویراستار اصلی کتاب و مطالعه و بررسی ترجمه و نقد آن از سوی ایشان، این کتاب در اختیار خوانندگان قرار گرفت.

در ادامه مباحث، دکتر کامران هاشمی عضو هیأت علمی دانشکده روابط بین‌الملل، به عنوان یکی از بحث‌کنندگان و نقادان جلسه، نقد کتاب را در پیش گرفت. دکتر هاشمی در ابتدا به مرور ادبیات حقوق بشر در ایران پرداختند و گفتند که در ایران به طور اصولی چهار برنامه قابل ملاحظه در حوزه حقوق بشر صورت پذیرفته است. در سال ۱۳۸۱ برای نخستین بار در ایران کنفرانسی در شهر قم با عنوان مبانی نظری حقوق بشر برگزار شد. در این کنفرانس مبانی فلسفی حقوق بشر مورد نقد و نظر قرار گرفت. دومین کار مهم صورت گرفته مربوط به شماره ۲۳ مجله راهبرد در تابستان ۱۳۸۱ است که مقالاتی را در این زمینه چاپ کرد. در این مجله جهان‌شمولی و تنوع‌گرایی فرهنگی مورد بررسی قرار گرفت.

دو سال گذشته نیز، وزارت امور خارجه در زمینه حقوق بشر و تنوع فرهنگی، اجلاس بین‌المللی وزاری امور خارجه جنبش عدم تعهد را برگزار کرد و به دنبال آن مجله سیاست خارجی در شماره ۱۴۸۵، در اسفند ۸۶ مقالات این گردهم‌آیی را به چاپ رسانید. وانگهی این بحث هم از یاد نبرده شد که کنوانسیون ۲۰۰۷ تنوع فرهنگی مصوب سازمان علمی فرهنگی یونسکو چه نقشی می‌تواند در جهان‌شمولی و نسبی‌گرایی حقوق بشر داشته باشد؟ دانشکده روابط بین‌الملل نیز در اردیبهشت ۸۸ در حوزه نسبی‌گرایی حقوق بشر کارگاه آموزشی را برگزار کرد. همچنین باید به کتاب فرهنگ‌گرایی و حقوق بشر از دکتر حسین سلیمی نیز اشاره کرد.

دکتر هاشمی در ادامه بیان کردند که در کنار همه موارد بالا، کتاب تکوین حقوق بشر در عصر جهانی شدن، متفاوت و برجسته به نظر می‌رسد. به طور کلی جناب دکتر ذاکریان با نگاهی میان‌رشته‌ای به حقوق بشر می‌پردازند. بیشتر کارهای ایشان با این ویژگی‌ارایه

و چاپ شده‌اند و همین کار متفاوت ایشان است که سبب ساز اقبال جمع وسیعی به نوشته‌ها و آثار وی شده است. دکتر ذاکریان از نگاه صرف حقوقی حاکم بر ادبیات حقوق بشر فاصله گرفته و با بعدی سیاسی - حقوقی به مسئله می‌پردازند. از این رو ایشان دغدغه جهان‌شمولی حقوق بشر را دارند. به نظر می‌رسد از همین رو به ترجمه و تدوین این کتاب ارزشمند پرداخته‌اند. در نهایت دکتر هاشمی اشاره کردند که با توجه به مفهوم جهانی شدن که در عنوان کتاب است، هیچ ارتباط مشخصی بین حقوق بشر و جهانی شدن در محتوای کتاب به چشم نمی‌خورد. به استثنای یکی دو مقاله، اغلب آن‌ها به ارتباط نسبت‌گرایی و جهان‌شمولی می‌پردازند تا جهانی شدن. تنها ارتباط قابل ملاحظه به تأثیر جهانی شدن و کوچک شدن دولت می‌پردازد. در صفحه ۳۷۷ کتاب بحث تأثیر جهانی شدن بر کم‌رنگ شدن دولت مطرح شده که توضیح خوبی داده نشده است. این نکته هم باید مورد توجه قرار گیرد که حقوق بشر، حقوق فردی است.

بخشی از نخستین گفتار این کتاب به طور دقیق به این بحث پرداخته است. ولی حق افراد بر حق فرهنگ، یک حق گروهی group rights است که در ماده ۲۷ اعلامیه جهانی حقوق بشر به این امر پرداخته شده است.

سپس دکتر اسلامی به دیباچه کتاب حاضر اشاره کردند و بیان داشتند که دکتر ذاکریان در دیباچه این کتاب نگاه نقادانه‌ای را در پیش گرفته‌اند و به نقد برخی از مطالب کتاب پرداخته‌اند. دکتر اسلامی بحث جهان‌شمولی و حقوق بشر و جهانی شدن را موضوعات بسیار مهم برای ایران و فضای فلسفی حقوق بشر ایرانی دانستند و پیشنهاد دادند که از سوی مراکز علمی همچون انجمن‌های علمی کشور و دانشکده‌های حقوق به این مباحث بیشتر توجه شود. این کتاب به جهان‌شمولی حقوق بشر در عصر جهانی شدن می‌پردازد. آیا جهانی شدن جایگاه حقوق بشر را ارتقا خواهد داد یا ارزش‌های حقوق بشر را تحت الشعاع قرار داده و آن را به زیر خواهد کشید؟ به نظر می‌رسد کتاب به خوبی به این

ارتباط پرداخته است و شکاف موجود را تحلیل نموده است. دکتر اسلامی ضمن قدردانی از حضار، دانشجویان و اساتید و همچنین بحث‌کنندگان گرانقدر و دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، پیشنهاد برگزاری برنامه نقد دوم کتاب را مطرح ساختند. زیرا سازوکارها و ظرفیتهای بومی حقوق بشر باید بیشتر مورد توجه قرار بگیرند. در اجرا و اعمال موازین بین‌المللی باید ظرفیتهای بومی حقوق بشر را مورد توجه قرار داد. کتاب نیز در پایان بالاخره به این نتیجه می‌رسد که گفت و گو باید صورت بگیرد. دکتر اسلامی از دکتر شریعت باقری خواستند تا دیدگاه‌های خود را ارایه کنند.

دکتر شریعت باقری استاد دانشگاه و از حقوق دانان برجسته کشور در نقد کتاب عنوان داشتند: متن کتاب بسیار سنگین است و از جمله کتاب‌هایی است که باید به افراد الزام شود تا بخوانند. دیباچه دکتر ذاکریان به کتاب، کمک بسیاری به خوانندگان می‌کند تا چارچوب کلی کتاب را به دست بیاورند. مشخص است متن کتاب بسیار پیچیده و

فلسفی نگاشته شده است. از این رو دکتر ذاکریان تلاش قابل ملاحظه‌ای را در ترجمه و تدوین کتاب صورت داده‌اند، به طوری که این پیچیدگی را با ترجمه‌ای روان به خوانندگان انتقال می‌دهند.

به نظر می‌رسد نویسندگان کتاب بخشی از نتیجه‌گیری را بر عهده خوانندگان گذاشته‌اند و این می‌تواند دومین نقد به کتاب باشد. عنوان کتاب بسیار جذاب است و نشان می‌دهد که به حقوق بشر در عصر جهانی شدن بها داده شده است و این از امتیازات این کتاب است. کتاب با روش پژوهش محوری نگاشته شده است. این کتاب حاصل کار جمعی تعدادی از اساتید صاحب نظر در حوزه حقوق بشر می‌باشد و اینها از نقاط قوت بارز کتاب محسوب می‌گردد. اما از سوی دیگر یک مسئله در همان آغاز به عنوان نقطه ضعف به چشم می‌خورد و آن واژه تکوین در عنوان کتاب است. آیا واژه تکوین در این عنوان به این منظور است که حقوق بشر در عصر جهانی شدن

ایجاد شده است یا نه؟ اگر نه پس چرا تکوین؟ زیرا تکوین در زبان پارسی به معنای ایجاد و خلق شدن است. بدین روی بهتر بود از واژه ساخت استفاده می شد تا تکوین. به علاوه عنوان کتاب مفهوم کلی حقوق بشر را در عصر جهانی شدن بررسی می کند. اما در یکی از فصل ها موضوع حقوق بشر در ایران به بحث گذاشته شده است که وصله ناجور کتاب تلقی می گردد. به لحاظ محتوایی نیز نویسنده این فصل، حقوق بشر ایران را در عصر جهانی شدن بررسی نمی کند بلکه به توصیف مسایل ایران می پردازد. در این مقاله که به قلم دکتر منشی پوری است، اشاره شده که جهانی شدن یک فرایند است نه پروژه. منشی پوری ایران را توصیف می کند و یک سری توصیفات را ارائه می دهد حال آنکه باید ایران را در متن جهانی شدن ببیند و مطلب را باید به بحث اصلی یعنی جهانی شدن وصل می کرد. بنابراین، کتاب را باید دارای نقاط قوت و ضعف اساسی ارزیابی کرد و چاپ و ترجمه آن را گامی آغازین برای

مباحثات آکادمیک در این زمینه در کشور دانست. در پایان جلسه نیز بر موضوع نقد دوم کتاب با حضور ویراستار اصلی کتاب پرداخته شد و دیگر شرکت کنندگان و دانشجویان پرسش ها و نقد خود از فصول کتاب را بیان داشتند.

